

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİ

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Kış ve Yaz Dönemlerinde, Yılda İki Kez Yayınlanan
Uluslar Arası Hakemli Bir Dergidir.

Sayı 6/ Yaz

Konya - 2008

Türk - İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Türk - İslâm Medeniyeti İlmî Araştırmalar Enstitüsü Yayınıdır.

Konya Ticaret Borsası Başkanı Sayın Mehmet KARA'ya
ve Yönetim kurulu üyelerine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Basım Yılı
Temmuz - 2008

Baskı - Cilt
Damla Ofset
www.damlaofset.com.tr

Türk - İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi

Kış ve Yaz Dönemlerinde, Yılda İki Kez Yayınlanan Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Editörler

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT
Prof. Dr. Danuta CHMÍEŁOWSKA
Prof. Dr. Claudia ROEMER
Doç. Dr. Galip ATASAĞUN
Doç. Dr. Funda TOPRAK
Yrd. Doç. Dr. Dicle AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mehmet AYDIN (Selçuk Ü.)	Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN (Uşak Ü.)
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Ü.)	Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Kenan GÜRSOY (Galatasaray Ü.)	Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU (Ege Ü.)
Prof. Dr. Hasan ONAT (Ankara Ü.)	Prof. Dr. Mustafa TAHRALI (Marmara Ü.)
Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI (Hacettepe Ü.)	Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Abdülkadir YUVALI (Erciyes Ü.)	Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR (Erciyes Ü.)	Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Mustafa ERDEM (Ankara Ü.)	Prof. Dr. Ünver GÜNAY (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA (Ege Ü.)	Prof. Dr. Nil SARI (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Ömer TURAN (ODTÜ)	Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Sakarya Ü.)
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER (Dokuzeylül Ü.)	Prof. Dr. Saffet KÖSE (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Nahide BOZKURT (Ankara Ü.)	Doç. Dr. Mehmet AKGÜL (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Faruk TOPRAK (Ankara Ü.)	Doç. Dr. Ahmet YILMAZ (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Kerim ÇINAR (Selçuk Ü.)	Doç. Dr. İsmail TAŞ (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Cemal SOFUOĞLU (Dokuzeylül Ü.)	Doç. Dr. Funda TOPRAK (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Gönül CANTAY (Mimar Sinan Ü.)	

Yurtdışı Üniversitelerindeki Danışma Kurulu

Prof. Dr. Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT (Fransa)
Prof. Dr. Claudia ROEMER (Avusturya)
Prof. Dr. Muhammed HARB (Mısır)
Prof. Dr. Avraham ELQAYAM (İsrail)
Prof. Dr. Danuta CHMÍEŁOWSKA (Polonya)
Prof. Dr. Macide MAHLUF (Mısır)
Prof. Dr. Liliane VANA (Fransa)
Prof. Dr. Jacob LANDAU (İsrail)
Prof. Dr. Masataka TAKESHITO (Japonya)
Prof. Dr. Thierry ZARCONI (Fransa)

Derginin Sahibi

Türk İslam Medeniyeti İlimi Araştırmalar
ve Sosyal Yardım Vakfı

TÜRK MİNYATÜR SANATINDA GARİP HAYVAN FORMLARI

Arş. Gör. Fatih Başbuğ*

Özet: Türk minyatürü incelendiğinde farklı anlayışlardaki minyatürlerin aynı teknik ve işaretlere temas etmek yanlış olacaktır. Bugün ilerlemekte olan minyatürün geleceği Türk resminde her zaman gerçek klasik bir stil olarak çok özel bir yere sahip olmuştur. Türk minyatürü, en basit biçimde resmederek temayı sunmasıyla görseelliği öne çıkarmıştır. Türk tarihi efsane, masal ve destanlar dolu bir deniz gibidir. Her sanatçı bu denizden faydalanarak farklı temaları resmetmiştir. Bu makalede Türk minyatüründe resmedilen tuhaf hayvan şekilleri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk minyatürü, Garip hayvan resimleri, Türk resmi

WEIRD ANIMAL FORMS IN TURKISH MINIATURE

Abstract : When Turkish miniature is examined, mentioning about the same technique and signs of the miniaturists of different understanding is not a wrong statement at all. Future of miniature, progressing today, always has a very special place as a real classic style of Turkish painting. Turkish miniaturist brings in the visuality to the case by presenting the theme that he has depicted to the spectator in the simplest way. Turkish history is like a sea full of myth, symbols and epics. Each artist showed different themes by deriving benefit from that sea in his own style. In this article, some of the weird animal figures described in Turkish miniature art have been examined.

Keywords: Turkish miniature, weird animal figures , Turkish painting

GİRİŞ

Sanatçı, yaratılışından beri iç dünyasından yükselen şiddetli bir arayışla, eserlerinde her zaman "*estetik kaygılar*" gütmüş, güzelliğe giden yolda üretkenliğinin ve yeteneklerinin ona verdiği imkânları sanatsal objelere dönüştürmüştür. Bu hâl onda köklü bir sevdaya dönüşmüş ve sanatçı, aradığı güzeli dış dünyada bulabilmek için sonsuz bir çaba sarf etmiştir.

Bilim adamı, bu olguların nesnellik payını yakalamaya çalışırken; duygusal dünyaları keşfetmiş, bu dünyaların sonsuz boyutlarına ulaşabilmek için bilim ve sanatı aynı arabanın öntüne bağlamıştır. Bu nedenle bilim ve sanatın insanlığın yükünü çektiğini söylemek hiçte yanlış bir söylem olmaz. Sanatçılarda bilimden kendilerini soyutlamamışlardır. Bilimin onlara sunduğu mantık

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı.

çerçevesinde eserlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Sanatçı, bir bakıma iç dünyasında barındırdığı en güzeli, doğruyu ve gerçeği toplumla paylaşmakta, büyük bir iftiharla toplumun beğenisine sunmaktadır. Kimi sanatçı eline tuvalini alarak en güzelin manzarasını resmetmekte, kimi, de küçükük kağıda, ipek kumaşa incecik fırçayla minyatürler çizerek son derece gerçek bir dünyayı, rüyalar ülkesinin en güzelini bir anda bize hediye etmektedir. Çalışmamızda yer alacak bazı minyatürlü el yazmalarda yer alan garip hayvanlar ve hayvan formları sanatçı dünyasının ufkunun genişliğini de gözler önüne sermektedir. Ancak hayvan formlarına geçmeden önce ilk olarak minyatür hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Minyatür Sanatı

Minyatür; çoğunlukla elyazması kitaplarda, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve konuyu zenginleştirmek amacıyla yapılan küçük boyutlu resimlere verilen isimdir. Gerek Hıristiyan gerekse İslam dünyasında çok sayıda minyatürlü yazma üretilmiştir. Ancak Hıristiyan sanatı, yaşanan kültürel ve düşünsel değişimlerle bağlantılı olarak doğanın gerçekçi tasvirine yönelmiş ve bu uğurda yağlı boya resmin sağladığı olanakları tercih etmiştir. Ayrıca, matbaanın keşfiyle birlikte elyazmalarının azalmaya başlaması da buna eklenince, XV.yüzyıldan itibaren Batı dünyasında önemini yitirmiştir.

Geleneksel Türk sanatlarının en önemli türlerinden biri olan minyatür; bize yüzyıllardan beri çok çeşitli güzellikler sunan, nakkaşlarını çok uzun bir zaman diliminde yetiştiren, mükemmeli aramada büyük ve görkemli bir saha, sanatkârın engin ruh dünyasından alınan muhteşem bir resim tekniğidir. Eski el yazması kitaplara boya ve yaldızla gayet dikkatli ve ince olarak eski usulde yapılan küçük ebattaki resimlere ve ayrıntıları renkli olarak gösterilen küçük boy portrelerde tasvir edilmiştir. Minyatür, hikaye, şiir ve tarihin canlı bir türemesidir. Bir minyatüre bakıldığında, eseri ortaya koymuş olan sanatkârın içinden yetiştiği cemiyetin ahlâk ve medeniyetini, devrin insanının giyiniş tarzını ve tarihî hadiseleri günümüze kadar getirdiği görülmektedir. Minyatür denince resim sanatında olduğu gibi aklımıza portre, manzara vs. kavramlar gelmektedir. Ancak minyatürler bağlı buldukları toplumun kültürel değerlerinin yanında halk yaşantısı hakkında da önemli birer vesikadır. Minyatür sanatçısı çağının gerektirdiği bütün kuralları yerine getirirken, aynı zamanda resimlediği kitaba da uygun konular seçmek zorundadır. Fakat hepsindeki ortak ve en belirgin özellik perspektifin olmamasıdır. Türklerin minyatür sanatını geliştirme süreçleri, ortaya çıkarılan ürünün kalitesine göre dünya çapında önemli bir konuma gelmiş, dünya sanatına yeni nakkaşlar kazandırmıştır. Başlangıçta imzasız süslemelerin yerini daha sonraki süreçte, belirli bir üsluba sahip nakkaşların müstakil çalışmaları almıştır. Minyatür sanatı, Türk sanatı içinde yeni bir kimlik kazanarak, sanat dünyasına farklı teknikler kazandırmış, Batılı sanatçıların hayranlık ve etkilenmelerine yol açmıştır. Türk minyatür sanatından etkilenerek çalışmalarını dünya literatürüne sokan pek çok sanatçıyı ele almak mümkündür.

Ancak konu Türk minyatür sanatı ve onun içinde işlenen garip hayvan formları olunca Batılı sanatçılara değinmek konuyu dağıtabilir. Bu nedenle minyatür sanatına, sanat tarihi içinde haklı yer edindiren Türk minyatür sanatını ele almak konunun seyirini değiştirecektir.

Türk Minyatür Sanatı

Uygur Türklerinin VIII. yüzyılda çok ileri bir kitap ve minyatür sanatına sahip oldukları Turfan bölgesinde yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu bölgede Hoço, Bezeklik, Sorçug gibi Uygurların önemli yerleşim merkezlerinde günümüze kadar gelmiş olan Türk resim sanatı örnekleri yer almaktadır. Uygurların bu resim geleneği Çin resim sanatından belirgin karakteristik özelliklerle ayrılmaktadır¹. Uygurların kendine has üslubu ile betimlediği duvar resimleri ve figürlü işlemelerin yanında, minyatürler de bulunmaktadır.

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinden önceki devreye ait yazmalar-daki minyatürler, Uygur prens ve prensesleri ile Mani ve Uygur rahiplerini canlandırır. Çeşitli kültür ve dinlerin etkili olduğu bir ortamda yapılan bu minyatürlerin üslupları oldukça zengindir.

Anadolu Selçukluları minyatür sanatında çok seçkin örnekler meydana getirmişlerdir. Anadolu Selçukluları minyatür sanatının en ilgi çekici ve tipik örnekleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunan Varka ve Gülşah adlı mesnevide yer almaktadır. Ufak boyda 71 minyatürden oluşan, Varka ve Gülşah, XIII. yüzyılın başından günümüze kalan Selçuklu mektebinin en eski ve tek örneği olup kendi kıyafetleriyle Türk tiplerini yansıtmaktadır. Eser bir aşk hikayesini anlatmaktadır. Bu Farsça mesnevi, aslen Azerbaycan'ın Hay şehrin-den gelen Nakkaş Mehmed ibn Abdülmümin tarafından Konya'da 13. yüzyılın ilk yarısında resimlenmiştir. Yapıtın minyatürlerinde çizgi ve renk, erken İslam minyatür sanatının diğer örneklerinde olduğu gibi soyutlayıcı biçimde kullanılmıştır.

Figürlerin bulunduğu mekânlar ve doğa, simgesel olarak belirtilmiş, zemin kırmızı ve mavi renklerle boyanmış ve Selçuklu yapıtlarında da görülen öğelerle bezenmiştir. Varka ve Gülşah minyatürlerindeki Türk tiplerini temsil eden figürler, Büyük Selçuklu dönemi çini ve seramiklerindeki figürlerle büyük benzerlikler gösterir.

Gülşah'ın çadırında üzüntüden bayılmasını ve Varka'ya kavuşmasını gösteren yalın sahnelerin figürlerden arta kalan boşluklarını ise, dekoratif bitki ve hayvan motifleri doldurmaktadır. İki atının dövüşünün yer aldığı sahnede de, zemin arabesklerle tamamen ortaya çıkarılmıştır. Zeminin bu biçimde süslenmesi, Büyük Selçuklu dönemi minyatürlerinin çoğunda görülmektedir. Bu ağır süslemelere karşın, ince uzun dikdörtgenler oluşturan kompozisyonlar oldukça yalındır. Anadolu Selçuklu minyatür okulunun son örnekleri, gene

¹ Aslanapa, 1999, s.364.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve XIII. yüzyıl sonlarına doğru hazırlanmış sanılan Kelile ve Dimne adlı yapıtta yer almaktadır.

Selçuklu döneminden günümüze gelmiş bir başka eser ise, 1271 yılında Aksaray'da yazılarak, Sivaslı Nasreddin tarafından Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e sunulan bir Astroloji kitabıdır. Doğudan alınan motiflerin yanında minyatürlerdeki güçlü konturlar ve hafif gölgelendirme, sanatçısının Bizans minyatürlerini tanımış olduğunu göstermektedir. Türk Minyatür sanatı birkaç cümle ile açıklanamayacak kadar önemli eserle doludur. Ancak burada bu eserlerden bazılarına yer vererek, kısıtlamaya gidilmiştir.

Türk Minyatür Sanatında Garip Hayvan Formları

Türk Minyatür sanatında garip hayvan motifleri denilince ilk akla gelen resamlardan biri Muhammed Siyah Kalem'dir. Uygur ve Çin sanatından etkilendiği düşünülen Muhammed Siyah Kalem'in minyatürleri zamanın ve mekânın belirsiz derinliğinde, Asya kültür ortamında yaşamış insanların gündelik hayatını yansıtmaktadır. Göçerler, sıradan insanlar, dervişler, Budistler, Kamlar, Hıristiyan keşişler ve doğa üstü varlıklar Muhammed Siyah Kalem minyatürlerinin konularını oluşturmaktadır. Resimlerinde kullandığı rulo malzemenin özellikle Budist ve Maniheizm kültürü içinde önemli bir yeri vardır².

Doğa üstü varlıklar ve garip hayvan formları, farklı biçimlerde de olsa mutlak bir anlam yüklü olarak Türk minyatür sanatı içinde yer almaktadır. Doğa üstü varlıkları, yaratıkları konu edinen Muhammed Siyah Kalem, eserlerinde kullandığı farklı formları, mücadele ve harekete dönüştürerek izleyici üzerinde derin tesirler bırakmaktadır (Resim1-2). Yer ile gök arasında saltanat süren, insan varlığının karşı kıyısını temsil eden bu yaratıklar, iyi ve kötüyü birbirinden ayıran gerçeklik dengesinin Siyah Kalem minyatürlerindeki ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Nakkaş hayal kurmamış, yalnızca insanın karanlıktaki yüzünde çürüyen değerler için bir beden tasarlamıştır. Kamlık ve Budist ikonografinin açık izlerini taşıyan bu demonik³ varlıklar (Resim3-4-5), sıradan insanlarla birlikte aynı gündelik hayatı paylaşmaktadır. İnsan kaçıran, zulmeden ve sahip buldukları büyü gücüyle insan kaderi üzerinde taht kuran demonlar, İpekyolu'nda anlatılan efsanelerin baş aktörleri olarak Siyah Kalem'in gerçekçi dünyasında yerlerini almışlardır⁴. Siyah Kalem'in minyatürlerinden başka, garip hayvan formları ve acayip yaratıklar farklı minyatürlerde de karşımıza çıkmaktadır.

² Başbuğ, 2007. s.

³ Demonik, doğa üstü güce sahip olan şeytani varlıklardır.

⁴ Işın, 2004, s.12.

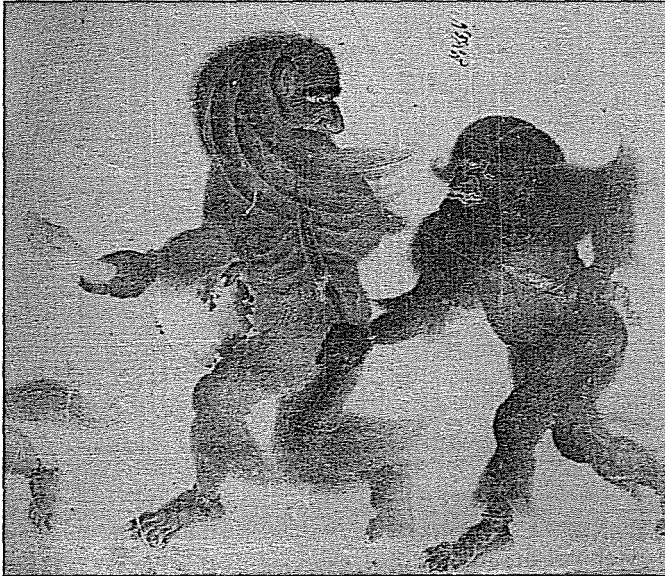
RESİMLER

Resim 1: Mehmet Siyah Kalem, TSM, 2153, 112a, 27b, 33,8x 15,6 cm (Detay).

Resim 2: Mehmet Siyah Kalem, TSM, Hazine, 2153, 35,4x 27cm (Detay).

Resim 3: Mehmet Siyah Kalem, TSM, 2153, 40b, 49,6x 20 cm (Detay).

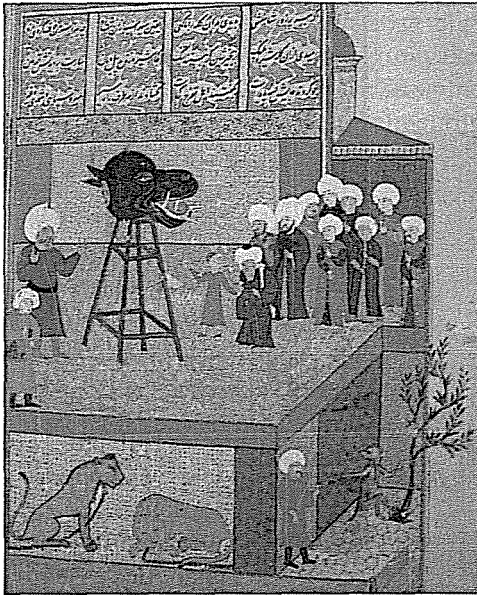
Resim 4: Mehmet Siyah Kalem, TSM, 2153, 29B, 28,5x 15,8 cm (Detay).

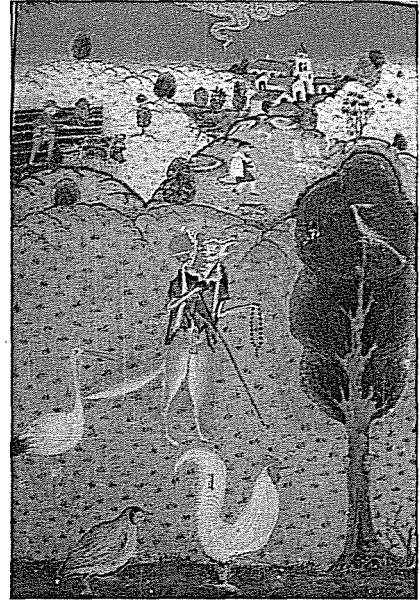
Resim 5: Mehmet Siyah Kalem, TSM, Hazine, 2153, 37b, 23,7x 19,3 cm.

Resim 6: Deniz Ayısı ve Ateş Kuşları. 1583-4, Suûdî, Hadîs-i Nev, İstanbul (Detay).

Resim 7: Mısır'dan Getirilen Su Aygırının Başının Arslanhane'de Halka Gösterilmesi. Seyyid Lokman, Şehnâme-i Selîm Han, 1581.

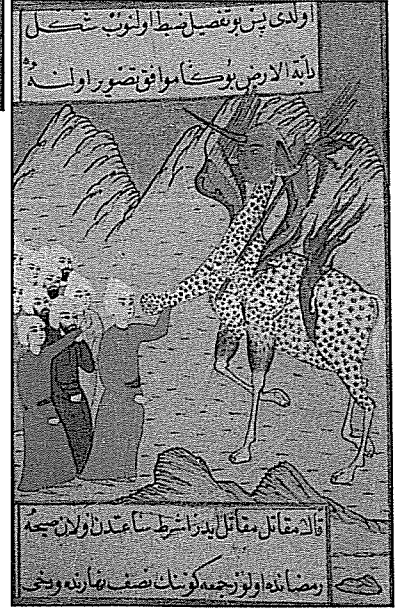
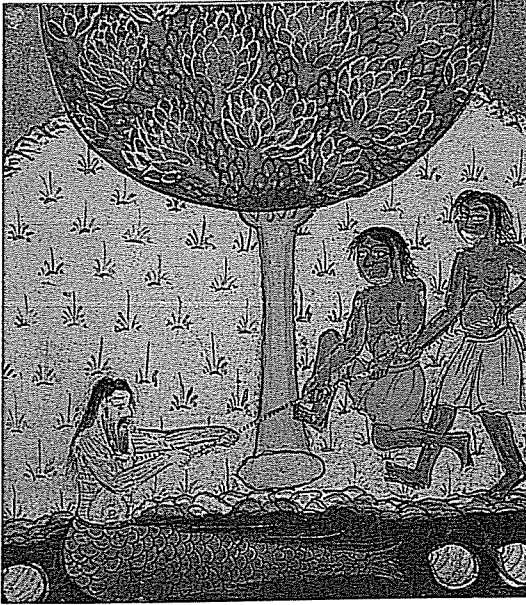

Resim 8: Derviş Kılığına Girmiş Tilki. Ârifî Ravzatü'l-uşşâk, 1550 civarı.

Resim 9: Hz. Hamza Simurg
Üzerinde. 1750 civarı.

Resim 10: Dabbetü'l- Arz. Şerif Seyyid
Muhammed, Tercüme-i Miftah-ı Cifru'l-câmi,
1595-1600.

Resim 11: Kubâgu
Adası'ndaki Su Canavarı
ve Adalılar.
1580-90, Suûdî, Hadîs-i Nev,
İstanbul.

III. Murad'ın emriyle, *Matali'ü's-sa'âde* çevirisiyle tanıdığımız Suûdi'nin İspanyolca kitaplar ve İtalyanca tercümelerini bir araya getirdiği, Amerika'nın keşfini anlatan ve Batı Hint adalarını tanıtan Hadis-i Nev, sultanın siyasi ve iktisadi kaygılarının yanında, uzak ülkelere merakıyla da ortaya çıkmış olmalıdır. Ancak, eserin sonundaki Yeni Dünya'nın olağanüstü bitki ve hayvanlarını, bazılarını resimleriyle tanıtan bölüm, yine İspanyol ve İtalyan dillerinden tercüme olmakla birlikte, İslam dünyasının klasik metinlerinden biri olan Kazvini'nin kozmoloji ve coğrafya kitabı *Acâ'ibü'l-mahlûkat* ve *Garâ'ibü'l-mevcûdat*'la iyice yaygınlaşan "acâ'ib" kültürü ve görsel yorumları geleneğine de yakındır. Bu resimlerde adalardaki garip hayvanların kimileri İslam efsaneleriyle birleştirilerek canlandırılmıştır⁵.

Haiti yakınlarında yaşayan bir denizayısını tasvir eden resmi, zengin bir yorum yansıtmaktadır. Metinde anlatılanla uyumlu bir biçimde, madenler bulunan dağların ortasından akan tatlı su nehirleriyle betimlenmiş adada, sahilde denizayısı ve yavruları bulunur. Adadaki İspanyolların ellerindeki meşaleler, kanatlarının altından ışık saçan kuşları görmeye gece vakti çıktıklarını göstermektedir (Resim6) Eserin muhtemelen daha sonra yapılmış, birbirine çok benzeyen diğer nüshalarından biri Topkapı Sarayı'ndadır⁶. Resimlerinden birinde "Kubâgû" adası denizlerinde zaman zaman ortaya çıkan; üst bedeni başı ve kolları olan bir insan, alt kısmı ise bir balık olan su yaratığı canlandırılmıştır (Resim11). Adalılar bu su yaratığını yakalamışlardır. Denizde salyangoza benzer şekilde tasvir edilmiş hayvanlar ise, yine metinde sözü edilen, ada halkının baş yiyeceği olan sedef-istiridyeler olmalıdır. Nitekim yazar, Kastalyon adlı birinin 1523'te buradan çok sayıda inci toplayıp zengin olduğunu da belirtmektedir. Osmanlı sanatının yazılı ve görsel kaynaklarının çeşitliliğini gösteren bu eserin resimleri Osmanlı sanatçılarının özenli üslubunu yansıtmamakla birlikte; sara-yın dünyanın "acâ'ib"ine açılan her türlü kapıyı aralamaya meraklı olduğunu göstermektedir⁷.

Aynı merak, başka "acâ'ib" resimlerinde de izlenmektedir. Kazvini'nin *Acâ'ibü'l-Mahlûkât* ve *Garâ'ibü'l-Mevcûdât*' adlı eseri bu resimlerin ana kaynağı olmalıdır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Gök ile ilgili birinci bölümde ay, güneş, yıldızlar ve gökyüzünün diğer sakinleri; yer ile ilgili ikinci bölümde ateş, hava, su, dağlar, nehirler, hayvanlar, bitkiler madenler anlatılmaktadır. Kazvini'nin diğer eserleri gibi bu eseri de yazıldığı yıldan itibaren seçkinler arasında ilgi görmüş, Arapça aslından Farsça'ya, Türkçe'ye çevrilmiş ve her üç dilde de istinsah edilmiş nüshalarına XIII. yüzyıl sonlarından başlayarak İslâm

⁵ Goodrich, 1990, s.298-299.

⁶ Goodrich, age, s.21-29. (Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, 2006. s.201.)

⁷ Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, age. s.201.

ülkelerinin farklı coğrafyalarında resimler yapılmıştır⁸. Kazvini'nin eseri ve Farsça olan versiyonları XIV. yüzyıldan itibaren Türkçe'ye çevrilmeye başlamıştır. Bunlar arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa için hocası Sürûri tarafından yapılmaya başlanan, şehzadenin ölümü üzerine yarım kalan tercümenin Nakkaş Hasan'ın tipik üslubuyla, muhtemelen 1590'ların başlarında yapılmış olan resimlerle bezeli bir nüshası dikkati çekmektedir⁹.

Bir başka minyatürde, Arslanhane'nin kubbesinden bir kısım betimlenmiştir. Yapının ana mekânında özel olarak yapılmış bir sehpa üzerine yerleştirilen su aygırının başı ve o güne kadar görülmemiş yaratığı hayretle izleyen yediden yetmişe İstanbullular görülmektedir. Yapının kesit halinde gösterilen alt kısmındaki hücrede bağlı olarak muhafaza edilen aslanlar, kapısının önünde adeta bir insan gibi bacak bacak üstüne atmış oturan, ağaca bağlı bir maymun ve görevli yer almaktadır¹⁰ (Resim7).

Bir diğer yazmanın resminde ise Derviş kılığına girmiş bir tilkinin rol aldığı hikâye canlandırılmıştır (Resim8). Enbiyânâme'nin Habil ile Kabil'i betimleyen tasvirine çok benzeyen bu resimde, arka plândaki kent tasviri, sol üst köşedeki insan yüzlü güneş, yüzüyl başında, II. Bayezid dönemi eserlerinde gördüğümüz Avrupalı temsil dilinin sürekliliğini yada yeniden doğuşunu göstermektedir. Tepenin ardında, düzgün bölümler halindeki tarlasını süren çiftçi ise, yine yukarıda sözünü ettiğimiz Avrupa takvimlerinde mevsimleri simgeleyen minyatürleri hem üslup hem de ikonografik açıdan yakından izleyerek bu geleneğin Osmanlı resim sanatındaki yansımalarını örneklemektedir. Bu sanatçının Ârifî'nin Enbiyânâme'sinin tamamını ve Süleymânnâme'nin bir grup resmini de yapan Musavvir olması, Ravzatü'l-uşşâk'ın, sarayın büyük tasarımlı projesinde görev alacak yazar, kâtip, müzehhib, mücellid ve ressamdan istenen bir tür sınama veya ön çalışma olduğu izlenimini vermektedir¹¹. Tilki motifi çeşitli el yazması eserlerde de görülmektedir. Bunlardan biride Kelile ve Dinme adlı eserdir. Davulun sesine aldanan tilki betimlemesi, tilkinin yalancılığı, hilekârlığı, korkaklığı ve kurnazlığının anlatıldığı bir minyatürdür. Ancak tilki motifi Çin'de iyi şansı ve uzun ömrü temsil etmektedir. Bu pencereden bakıldığında da farklı hayvan formları, değişik kültürlerde farklı anlamlara gelebilmektedir.

Bir başka minyatürde Hz. Hamza Simurg kuşu üzerinde Kaf Dağı'na giderken görülmektedir¹² (Resim9). Hz. Hamza'nın yaşamı ve olağanüstü serüvenleri destanlara dönüşmüş, halk edebiyatında Hamzanâme adıyla bilinen eserlerin, yeniçeri ortalarında, sınır boyu kalelerinde ve kahvehanelerde okunduğu veya meddahlar tarafından anlatıldığı bilinmektedir. Bu minyatürde bu tarz bir anlatıma hizmet etmektedir. Hz. Hamza Arap cengaveri kıyafeti içinde

⁸ Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, age. s.201.

⁹ Kut, 1985, s.185-193.

¹⁰ Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, age. s.124.

¹¹ Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, age. s.108.

¹² Albayrak, 1997, s.517.

betimlenmiş ve elinde aslan başlı bir gürz tutmaktadır. Bulutlar ve yıldızlar arasında gökyüzünde uçan Simurg'un bedeni çeşitli insan ve hayvan tasvirlerinden oluşmaktadır¹³. Simurg motifi de Türk kültürü içinde sıkça görülen motiflerden biridir. Otuz kuşun birleşmesiyle oluşan Simurg, kendi külleri arasında yeniden doğan bir kuş olarak nitelendirilmektedir.

Büyük olasılıkla padişah III. Mehmed'in hazinesi için yapılmış olan bugün Topkapı Sarayı'nda bulunan Cifru'l-câmi isimli el yazması, Nakkaş Hasan Paşa ile oluşup gelişen saray üslubunda resimler içermektedir¹⁴. Bunlardan biri, kıyamet alametlerinin en bilinenlerinden biri olan Dabbetü'l-Arz'ın çıkışını betimlemektedir (Resim10). Metne göre kıyamet yaklaştığında gönderilecek olan olağanüstü büyüklükteki, azaları çeşitli hayvanlara benzeyen Dabbet, Musa Peygamber'in asasını ve Süleyman Peygamber'in mührünü taşımaktadır. Kıyamette müminlerin yüzüne asayı sürüp nurlandırırken, kâfirlerin yüzüne mührü basıp nişan edecektir. Nakkaş Hasan'ın kalın konturlu, sivri tepelerinden oluşan tipik doğa tasviri içinde, metinde anlatıdan çok daha sevimli bir Dabbet; karşısında bekleyen ahalden öndekinin yüzüne basmak üzeredir. İslâm ikonografisinin kalıplaşmış imgelerinden biri olmayan Dabbet'in bu portresi, sanatçının hayal gücünü özgürce konuşturduğu özgün bir yorumu, yaratıcılığını yansıtmaktadır¹⁵. 13. yüzyılın sonlarından itibaren, İslâm dünyasının çeşitli merkezlerinde görülen el yazması kitaplarda da garip hayvan formlarını konu alan örneklerle rastlanmaktadır. Uzak ülkelerin kulaktan kulağa yayılan hikâyeleri efsaneleşerek bu tarz resimlere olan ilgiyi artırmıştır.

SONUÇ

Türk kültürü içinde minyatür sanatı, günümüze kalan en önemli miraslardan biridir. Geçmiş kültürün görsel yolla en güzel biçimde ifade edildiği bir tarzdan öte, üstlendiği misyon ile geçmişi günümüze anlatan en önemli belgedir. Her açıdan düşünüldüğünde minyatürün gerçekçi ifadeleri yanında, sanatçının duygu ve sezgileriyle dünyaya bakış açısını da yansıttığı görülmektedir. Nakkaşlar, garip hayvan motifleri ile bir bakıma efsanelere dayalı kültürü yaşatarak konuyu daha derinlemesine ele almıştır. Dini motiflerden yola çıkılarak hayalde canlandırılan hayvan biçimleri kendine has bir yorumla tasvir edilmiş, geleceğe bazı efsaneleri ulaştırma gayreti önem kazanmıştır. Örf, adet ve geleneklerin konuşula konuşula, anlatıla anlatıla yayılacağı gerçeğini bilen nakkaş, bir bakıma kültürü görsel dille ifade etmiştir. Böylece ileriye bırakılabilecek hikâyelerin ana kaynağını yansıtmıştır. Gerisi, bu minyatür ve el yazma eserlerin iyi incelenerek, zamane gençliğine uygun bir dille anlatılmasına kalmıştır.

¹³ Mahir, 1998, s. 127.

¹⁴ Yaman, 2002, s. 99.

¹⁵ Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, age. s.196.

KAYNAKLAR

- 1-Bahattin YAMAN, "Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru'l-Cami ve Tasvirli Nüshaları", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2002.
- 2-Banu MAHİR, "Resim Gösterim Amacıyla Hazırlanmış Bir Grup 17. Yüzyıl Osmanlı Minyatürü", 17. Osmanlı Kültür ve Sanatı, Sempozyum Bildirileri, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.
- 3-Ekrem IŞIN, "Ben Mehmet Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası" Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- 4-Mehmet BAŞBUĞ, Fatih BAŞBUĞ, "Çin ve Uygur Resim Sanatında Gelenek Bilinci", Laçın Yayınları, Kayseri, 2007.
- 5-Nurettin ALBAYRAK, "Hamzanâme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XV, İstanbul, 1997.
- 6-Oktay ASLANAPA, "Türk Sanatı", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- 7-Serpil BAĞCI, Filiz ÇAĞMAN, Günsel RENDA, Zeren TANINDI, "Osmanlı Resim Sanatı", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.
- 8-Thomas D. GOODRICH, "The Ottoman Turks and the New World", Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. 35, No. 3, ABD, 1992.
- 9-Günay KUT, "Türk Edebiyatı'nda Acâibu'l-Mahlukat Tercümeleri Üzerine", Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler: Türk Edebiyatı, I, İstanbul, 1985.